

نمادهای بصری با مفاهیم جامعه‌شناختی در داستان‌های بیژن نجدی و شاهنامه فردوسی

چکیده

جامعه‌شناسی علم بررسی نظام‌های اجتماعی است که مبتنی بر کنش‌های متقابل، رفتارها و نقش‌های اجتماعی است. ادبیات هر دوره، نماینده روحیات و فرازونشیب‌های اجتماعی آن دوره بوده و همراه با تحولات اجتماعی در زمان‌های مختلف تغییر می‌یابد و در هر عصر معنی و مفهوم خاص خود را پیدا می‌کند؛ به طوری که اوضاع اجتماعی هر دوره را می‌توان از ادبیات آن دوره شناخت و انعکاس آن را دریافت. بیژن نجدی از جمله شاعران و نویسندگانی است که رویدادها و واقعیات اجتماعی عصر خود را در مجموعه داستانی خود منعکس نموده و به آن رنگ و بوی جامعه عصر خویش را داده است. با توجه به اهمیت سیاسی و فرهنگی کشور و ضرورت روشن شدن اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه بررسی جامعه‌شناختی مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» می‌تواند روشنگر وقایع و رویدادهای مهم آن دوره باشد. در مقاله حاضر که به شیوه توصیفی و تحلیلی نگاشته شده؛ پس از طرح مباحثی در مورد جامعه‌شناسی و ادبیات به بررسی مضامین جامعه‌شناسی در پنج حوزه خانواده، فرهنگ، مذهب، سیاست و اقتصاد پرداخته شده است. مسائل اجتماعی تا حد زیادی در این مجموعه داستانی بازتاب داشته است. هر کدام از این نهادهای مطرح‌شده به گونه‌ای هنری بیان‌کننده واقعیات و رویدادهای جامعه عصر نویسنده می‌باشد. بیژن نجدی یکی از نویسندگان بزرگ معاصر است که به خوبی توانسته مجموعه داستانی خود را در یک ژانر اجتماعی بگنجانند و جامعه داستانی خود را به جامعه واقعی نزدیک کند.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی واقعیات و مسائل اجتماعی در آثار داستانی بیژن نجدی.
۲. بررسی نمادهای بصری و واقعیات اجتماعی در شاهنامه فردوسی.

سؤالات پژوهش:

۱. بازتاب عناصر جامعه‌شناختی در مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» تا چه حدی است؟
۲. نمادهای بصری و واقعیات اجتماعی چه جایگاهی در شاهنامه فردوسی چه جایگاهی دارند؟

کلیدواژه‌ها: بیژن نجدی، مجموعه داستانی، یوزپلنگانی که با من دویده‌اند، جامعه‌شناسی.

مقدمه

جامعه‌شناسی ادبیات در واقع پلی است بین جامعه‌شناسی و ادبیات. موضوع این آثار ادبی، از یک دیدگاه زایدۀ تحولات سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی هستند و شاعران و نویسندگان با تعهدی اجتماعی دست به قلم می‌برند و اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی روزگار خود را در آثار ادبی خویش منعکس می‌کنند. ادبیات انعکاس اندیشه و عواطف شاعر یا نویسنده از وقایع پیرامون اوست. آفرینشگر ادبی حوادث و رویدادها را لمس می‌کند و به کمک ذوق هنری خود آن را به تصویر می‌کشد. این امر بیانگر ارتباط تنگاتنگ و دوسویه‌ی ادبیات و جامعه است. بازتاب مسائل جامعه‌شناختی در آثار ادبی سبب بوجود آمدن علمی به نام جامعه‌شناسی ادبیات شده است. علم، رابطه ادبیات است با جامعه؛ یعنی به صورت تحولات تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی در ادبیات» (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۰). در تعریفی دیگر، جامعه‌شناسی ادبیات عبارت است از: «توجیه مطالب و حوادث اجتماعی مندرج در کتب نظم و نثر زبان فارسی، آن هم به صورت مختصر و بیان نقطه‌نظرهای نویسندگان و شاعران در مورد مسائل اجتماعی روزگار خود» (سلیم، ۱۳۷۷: ۱۳). در واقع از مزیت‌های ادبیات این است که ویژگی‌های هر عصری را به دقت ثبت می‌کند و نمودار بلیغ‌ترین راه و رسم‌هاست (ولک و وارن، ۱۳۷۳: ۱۱).

بیژن نجدی از شاعران و نویسندگان بزرگ معاصر است که مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» او محصول اجتماع است و تأثیر اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در آن قابل مشاهده است. نویسنده به خوبی توانسته اثر داستانی خود را در یک ژانر اجتماعی بگنجانند و جامعه‌ی داستانی خود را به جامعه‌ی واقعی نزدیک کند. وی با زبانی هنری و شاعرانه مسائل و مشکلات جامعه را به تصویر کشانده است. انعکاس جامعه در آثار ادبی و تأثیرگذاری آن بر روی ادبیات از جمله مسائل اساسی است که در مباحث جامعه‌شناسی و ادبیات مورد بررسی قرار می‌گیرد. طبق بررسی‌های به عمل آمده در زمینه جامعه‌شناختی مجموعه داستانی یوزپلنگانی که با من دویده‌اند هیچ پژوهش مستقل مشاهده نگردید. از جمله پژوهش‌هایی که بر روی آثار بیژن نجدی صورت گرفته عبارت‌اند از: امینی (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه خود با عنوان «مقایسه و بررسی محورهای زبان و اندیشه در آثار منیرو روانی‌پور و بیژن نجدی» به بررسی ذهن و زبان و اندیشه‌ی نویسنده پرداخته است. سمیعی (۱۳۹۱)، در پایان‌نامه خود با عنوان «هنجارگریزی در آثار داستانی بیژن نجدی» به بررسی اصطلاحات و ترکیبات جدید و مفاهیم مهم سبک‌شناختی که شاعر از آن عدول کرده پرداخته است. محمودی و پسانین (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان مؤلفه‌های پست‌مدرن مجموعه‌ی داستانی یوزپلنگانی که با من دویده‌اند ویژگی‌های پست‌مدرن در این کتاب را مورد بررسی قرار داده است.

هدف از مقاله حاضر بررسی واقعیات و مسائل اجتماعی انعکاس یافته در مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» می‌باشد و در آن سعی می‌شود به این پرسش‌ها پاسخ داده شود: بازتاب عناصر جامعه‌شناختی در مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» تا چه حدی است؟ مهم‌ترین نهاد مطرح شده در این مجموعه داستانی کدام است؟ جامعه‌ی انعکاس یافته در این مجموعه داستانی به جامعه واقعی نزدیک‌تر است یا جامعه‌ی تخیلی؟ مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» از دید جامعه‌شناختی مورد بررسی قرار نگرفته است، لذا انجام چنین پژوهشی ضروری به نظر می‌رسد. روش انجام پژوهش به شیوه‌ی توصیفی تحلیلی بوده و جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی اسنادی و کتابخانه‌ای می‌باشد. بدین صورت که نخست به مطالعه و یادداشت‌برداری از کتاب‌ها و مقالاتی که در زمینه جامعه‌شناسی نوشته شده در چارچوب نظری پژوهش پرداخته می‌شود. سپس با مطالعه مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند»

مضامین اجتماعی گوناگون در این مجموعه داستانی استخراج می‌گردد و پس از تجزیه و تحلیل مضامین استخراج شده نتیجه پژوهش ارائه می‌شود.

نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین اهداف جامعه‌شناسی ادبیات، نگرش به واقعیت‌های تاریخی و اجتماعی از خلال متون ادبی است. اثر ادبی زاینده ذهن و احساس هنرمند شاعر یا نویسنده‌ای است که خود نیز برخاسته از متن و پرورده‌ی آغوش جامعه است، بنابراین باید آن را محصول نهایی جامعه خواند. شخصیت هنرمند به مثابه میانجی واقعیت و اثر هنری است. در این پژوهش به بررسی مضامین جامعه‌شناسی در پنج بُعد: خانواده، فرهنگ، مذهب، سیاست و اقتصاد پرداخته شده است. مسائل اجتماعی تا حد زیادی در این مجموعه داستانی بازتاب داشته است. هر کدام از این نهادهای مطرح شده به گونه‌ای هنری بیان‌کننده واقعیات و رویدادهای جامعه عصر نویسنده بوده است. بیژن نجدی یکی از نویسندگان بزرگ معاصر است که به خوبی توانسته مجموعه داستانی خود را در یک ژانر اجتماعی بگنجانند و جامعه داستانی خود را به جامعه واقعی نزدیک کند. او از نزدیک شاهد بسیاری از مشکلات اجتماع که مردم با آن دست و پنجه نرم می‌کردند، بوده است. هر کدام از نهادهای مطرح شده از قبیل خانواده، فرهنگ، مذهب، سیاست و اقتصاد بیان‌کننده واقعیات و رویدادهای جامعه عصر نویسنده هست. و نجدی آن‌ها را بسیار زیبا و هنری در مجموعه داستانی خود منعکس نموده است.

نهاد سیاست حضور پررنگ و قوی‌تری در سیاق داستان‌هایش داشته است. مفاهیمی چون جنگ، زندان، قیام میرزا کوچک‌خان، ترس و ناامنی سیاسی، حزب توده، مکان‌ها و مشاغل سیاسی از زیرمجموعه‌های سیاست هستند که در این مجموعه داستانی به کار رفته است. عناصر فرهنگی در مرتبه دوم؛ بعد از نهاد سیاست به میزان چشم‌گیری در مجموعه «داستانی یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» جلوه‌گر شده است و نویسنده به زبان شاعرانه، بسیاری از عناصر فرهنگی رایج در عصر خویش را که شامل فرهنگ مادی و معنوی می‌شوند، در کتابش گنجانده است. مؤلفه‌های فرهنگ مادی که دربرگیرنده سازه‌ها، ابزارها و وسایل نقلیه است، در این مجموعه داستانی به کار رفته است. عناصر فرهنگ معنوی و زیرمجموعه‌های آن که شامل: ارزش‌ها و ضدارزش‌ها، ابزار انتقال فرهنگ، فرهنگ عامه و دیگر آداب و رسوم که بین مردم رایج است، بازتاب آن در مجموعه داستانی «یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» قابل مشاهده است. در حوزه خانواده به خانواده‌های ناقص اشاره داشته است. باید یادآور شد که عامل پیشرفت یک جامعه، خانواده‌های سالم و موفق هستند، وقتی وضعیت خانواده‌ها این‌گونه سست و متزلزل است نمی‌توان انتظار تمدن و فرهنگ غنی را داشت. در زمینه اقتصاد به مشاغل سنتی مثل شالی‌کاری، پرورش زیتون و چای‌کاری و به مکان‌های کسب درآمد مثل قهوه‌خانه، مسافرخانه و نانواپی اشاره شده است. نویسنده مسائل و مشکلات جامعه را با زبانی شاعرانه و به بهترین شکل به تصویر کشیده است. بنابراین با توجه به بررسی جامعه‌شناختی اثر او می‌توان آن را الگوی واقعی و روشنی از جامعه محروم و ستمدیده عصر نویسنده دانست. مطالعه و واکاوی نمادهای بصری مضامین اجتماعی در شاهنامه فردوسی نیز حاکی از اهمیت و جایگاه ویژه این مفاهیم در این اثر ادبی می‌باشد.

منابع و مأخذ:

آبراهامیان، پروند. (۱۳۷۸). تاریخ ایران بین دو انقلاب: از مشروطه تا انقلاب اسلامی. مترجمان کاظم فیروزمند، حسن شمس‌آوری و محسن مدیر شانه‌چی، چاپ دوم، تهران: نشر مرکز.

- اشلی، دیوید؛ اورنشتین، دیوید مایکل. (۱۳۸۳). نظریه جامعه‌شناسی (اصول و مبانی کلاسیک). ترجمه: علی‌اکبر میرمهدی‌حسینی، کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- امینی، عفت. (۱۳۹۰). «مقایسه و بررسی محورهای زبان و اندیشه در آثار منیرو روانی‌پور و بیژن نجدی». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شهرکرد.
- پارسانسب، محمد و دیگران. (۱۳۸۴). «نقد و بررسی کتاب نقد اجتماعی رمان معاصر فارسی با تأکید بر ده رمان برگزیده». کتاب ماه ادبیات، ش ۱۴۲، ۲۷-۱۵.
- تقوی، نعمت‌الله. (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی خانواده. چاپ نخست، تهران: دانشگاه تهران.
- تیموری فورگ، سیما. (۱۴۰۱). «جایگاه خانواده در شاهنامه فردوسی». هشتمین کنفرانس بین‌المللی زبان، ادبیات، تاریخ و تمدن.
- حنیف، محمد. (۱۳۸۶). جنگ از سه دیدگاه. تهران: صریر.
- روشه، گی. (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز. ترجمه: عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.
- ریترز، جورج. (۱۳۷۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه: محسن ثلاثی، چاپ دوم، تهران: علمی.
- ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی. با همکاری مظفرالدین شهبازی، تهران: آوای نور.
- سگالین، مارتین. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی تاریخی خانواده. ترجمه: حمید الیاسی، چاپ دوم، تهران: مرکز.
- سلیم، غلامرضا. (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی ادبیات یا اجتماعیات در ادب فارسی. تهران: توس.
- سمیعی، وحید. (۱۳۹۱). «هنجارگریزی در آثار داستانی بیژن نجدی». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی؛ پردیس آموزش‌های نیمه‌حضور، تهران.
- شادی‌گو، شهریار؛ دارابی، شکوفه؛ احمدی پوراناری، شکوفه و پروانه، فریبا. (۱۴۰۱). «بازتاب مسائل سیاسی و اجتماعی در شاهنامه». ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی، دوره ۵، شماره ۱۱، ۴۲۵۰-۴۲۳۵.
- عالم، عبدالرحمن. (۱۳۷۳). بنیادهای علم سیاست. تهران: نی.
- فخرائی، ابراهیم. (۱۳۵۳). گیلان در جنبش مشروطیت. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- (۱۳۶۶). سردار جنگل. بی‌جا: سازمان انتشارات جاویدان.
- فرید، محمدصادق. (۱۳۸۸). درآمدی بر خانواده و نظام خویشاوندی. چاپ دوم، تهران: پشتون.
- فرجاد، محمدحسین. (۱۳۷۶). اصول و مبانی جامعه‌شناسی. تهران: اساطیر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۳). درباره ادبیات و نقد ادبی. جلد ۱، چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.
- فطوره‌چی، مینو. (۱۳۸۴). سیمای جامعه در آثار سنائی. تهران: امیرکبیر.

- فوزی، یحیی. (۱۳۸۴). تحولات سیاسی، اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی. تهران: نشر عروج.
- قلی‌زاده، آذر. (۱۳۸۷). درآمدی بر جامعه‌شناسی. اصفهان: معاونت.
- کارلونی، فیلو. (۱۳۸۶). نقد ادبی. ترجمه: نوشین پزشکی، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- کهنمویی‌پور، ژاله. (۱۳۸۹). نقد جامعه‌شناختی و لوسی‌ین گولدمن (از نقد جامعه‌شناختی تا زیبایی‌شناسی دریافت). تهران: علمی و فرهنگی.
- گرانپایه، بهروز. (۱۳۷۷). فرهنگ و جامعه. چاپ دوم، تهران: شریف.
- گرت، هانس‌هاینریش؛ میلز، رایت. (۱۳۸۰). منش فرد و ساختار اجتماعی (روانشناسی نهادهای اجتماعی). ترجمه: اکبر افسری، تهران: آگاه.
- گیدنز، آنتونی؛ بردسال، کارن. (۱۳۹۰). گزیده جامعه‌شناسی. ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: نی.
- محمودیان، حسین. (۱۳۸۳). دانش خانواده. تهران: سمت.
- محمودی، علیرضا؛ پسانین، سوسن. (۱۳۹۶). «مؤلفه‌های پست‌مدرن مجموعه داستانی یوزپلنگانی که با من دویده‌اند بیژن نجدی». فصلنامه جستارهای داستانی در ادب فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، دوره جدید، شماره ۱، ص ۸-۷۵.
- نجدی، بیژن. (۱۳۹۵). یوزپلنگانی که با من دویده‌اند. چاپ بیست و پنجم، تهران: نشر مرکز.
- وثوقی، منصور؛ نیک‌خلق، علی‌اکبر. (۱۳۸۶). مبانی جامعه‌شناسی. چاپ هفدهم، تهران: بهینه.
- ولک، رنه؛ وارن، آوستن. (۱۳۷۳). نظریه ادبیات. ترجمه: ضیاء موحد و پرویز مهاجر، تهران: علمی و فرهنگی.
- وود، شرمین. (۱۳۶۶). دیدگاه‌های نوین جامعه‌شناسی. ترجمه و تلخیص: مصطفی ازکیا، تهران: کیهان.
- همایونی، صادق. (۱۳۸۲). شیوه‌های علمی در پژوهش فرهنگ عامیانه. شیراز: بنیاد فارس‌شناسی.